

Прагматичний аспект мови перекладу

Переклад як спеціальна дисципліна, яку викладають у вищих навчальних закладах, а також як вид практичної діяльності, спирається на лінгвістичну основу. Це означає, що і перекладач-теоретик повинен усвідомлювати особливості різних мов у порівняльному плані. Лінгвістичний аналіз перекладу дає багатий матеріал для рішення кардинальних проблем, які виникають у зв'язку з прагматикою мови і мовлення. В лінгвістичній літературі прагматичний аспект розглядається з різних точок зору. Згідно однієї з них виникає вимога прагматичної адаптації перекладу з метою забезпечення рівності комунікативного ефекту в оригіналі та перекладі. Тому при перекладі художнього (тексту) твору його текст передається іноземному читачеві з урахуванням прагматичних відносин; при цьому відбувається прагматична адаптація даного тексту – внесення певних поправок на соціально-культурні, лексикологічні та інші відмінності між отримувачами оригінального та перекладного тексту. Прагматичні поправки, здатні набувати різних форм, найчастіше виявляються у перекладі реалій, авторських оказіоналізмів та фразеологічних одиниць [2: 94].

При прагматичній адаптації перекладу виникає чимало проблем. В цьому випадку висувається концепція, згідно з якою під прагматикою тексту мають на увазі комунікативний ефект – вплив тексту і реакцію на текст таким чином, щоб текст мав на Рецептора такий же вплив, як і оригінал. У перекладознавчій літературі вплив цього фактора розглядається з необхідністю врахування розбіжностей (відмінностей) культури різних мовців. Під терміном „культура” розуміють широке коло етнографічного, історичного та географічного характеру. Вплив цього фактору часто вважається головним у перекладацькій практиці: “In effect one doesn't translate Languages, one translates Cultures” [4: 112]. Як доказ, наводять фактори семантичної невідповідності однакових висловлювань для представників різних культур і цивілізацій.

Сукупність етнолінгвістичних та соціолінгвістичних фактів грає важливу роль при перекладі: розбіжності в цій царині роблять нееквівалентними одиниці оригінального та перекладного текстів, інші компоненти яких досить близькі. Під еквівалентністю розуміють ступінь відповідності оригінального та перекладного текстів, які в ідеалі мають бути тотожними, але на практиці еквівалентність ніколи не буває повною.

Слід пам'ятати, що свою специфіку має також культура мови художнього перекладу. Тут мається на увазі потреба виходити із специфіки самого явища художнього перекладу як відображення іншого художнього твору – оригіналу. Тому культура мови перекладу – „... це відповідність його мовних засобів змісту і стилю відтвореного оригіналу” [5: 92].

В лінгвістичній літературі прагматичний аспект розглядається з трьох різних точок зору. По-перше, з'являється питання про передачу прагматичних значень слів оригіналу. По-друге, прагматика перекладу трактується як прагматичне завдання конкретного акту перекладу. По-третє, висувається вимога прагматичної адаптації перекладу з метою забезпечити рівність комунікативного ефекту в оригіналі та перекладі [5: 83].

Термін „прагматичне значення” використовується в сучасному мовознавстві цілком неоднозначно. Як зазначає В.Н. Комісаров, „... з філософських концепцій сучасної семіотики мовознавство запозичило передусім ідею про три типи відносин, які властиві будь-якому знаку, в тому числі і знакам природних мов: семантичних, які відображають зв'язок знаку з предметом, який він позначає, синтаксичних, які пов'язують даний знак з іншими знаками цієї ж системи, та прагматичних, які визначають зв'язок між знаком та особами, ...які використовують їх в процесі мовлення” [4: 101]. Слід зазначити, що спочатку ці відносини розглядалися як різні плани або аспекти мови. Пізніше їх стали розглядати як види значень знаку, приписуючи їм онтологічний характер. Таким чином можна зробити висновок, що в мовному знаку визначаються семантичні (їх так само називають денотативні або референційні), синтаксичні (або внутрішньолінгвістичні), а також прагматичні значення. При цьому найбільш часто під мовним знаком розуміють слово, хоча, як зазначає В.Н. Комісаров, „... деякі автори говорять про ті ж значення у значенні висловлення чи мовного вираження” [4: 102].

Але залишається не зовсім зрозумілим, як ця класифікація співіснує з іншими типами значення, які виділяють в слові, насамперед, з поняттями граматичного та лексичного значень слова, а також з поняттям конотативного та денотативного значень. Наприклад Л.С. Бархударов до числа прагматичних значень відносить стилістичну характеристику слова, його реєстр (експресивну характеристику) та емоційний колорит слова, тобто ті компоненти семантики слова, які зазвичай відносять до його конотації. Далі Л.С. Бархударов вказує, що „... до прагматичного значення слова належить те, що прийнято вважати його конотацією, маючи на увазі додаткові асоціації, які слово викликає у носіїв даної мови. Конотація також має емоційно-образний характер, але вона не є частиною значення слова” [1: 119].

Все набагато складніше з прагматичним аспектом зв'язного тексту, тобто відношенням між мовленням та учасниками комунікації. Ці відношення визначаються не лише прагматичним значенням знаків, які входять у висловлювання, а також фактичною стороною інформації, соціальним статусом і психологічними особливостями комунікантів. При цьому виникає питання, які аспекти прагматики мають відтворюватись

при перекладі. Виділяють чотири прагматичних аспекти тексту, пов'язаних з вибором мовних засобів в процесі комунікації, визначаючи їх таким чином: „Перший аспект полягає в самому рішенні створити текст у вигляді судження, питання, спонукання чи побажання... Другий аспект визначається вибором змісту тексту з урахуванням середовища та характеру комунікантів... Третій прагматичний аспект пов'язаний з способом мовного відтворення, тобто вибором мови, на якій будується текст... Четвертий тип визначається відбором конкретних мовних засобів, які володіють власними внутрішньолінгвістичними значеннями, які входять в план їх змісту” [4: 105].

Часто в зв'язку із здійсненням міжмовної комунікації виникають прагматичні проблеми іншого типу, які мають вже екстралінгвістичний характер, бо мова йде про прагматику саме акту перекладу. І тому в даному випадку термін „прагматика” отримує значення „практична мета” або „практичне завдання” якоїсь діяльності.

Передумовою розгляду перекладу в такому плані є своєрідний подвійний характер перекладу як виду мовної діяльності, коли переклад виявляє подвійну прагматичну зорієнтованість: „... з одного боку переклад здійснюється в межах міжмовної комунікації, а тому орієнтується на оригінал ... і його прагматичне завдання полягає у забезпеченні максимальної близькості між оригіналом та перекладом, з другого боку, переклад – це акт мови, прагматично зорієнтований на конкретну особу та на середовище” [4: 107]. Саме тому перекладач може переслідувати мету, яка буває незалежною від прагматичного завдання перекладу, що може не впливати на процес та результати перекладу.

Щодо мети перекладу, то Г. Георгі вказує на різні методи класифікації мети перекладу, серед яких: 1) по змісту: політична, соціальна, етична, моральна, естетична, економічна; 2) по джерелу: індивідуальна, групова, класова, національна; 3) по часу: близька, віддалена; 4) по якості та кількості: своєчасна, суспільно-необхідна [4: 109]. Хоча тут можна не погодитися з необхідністю такої детальної класифікації мети перекладу, бо мета перекладу існує поза межами лінгвістики, а підвиди можна визначати до безмежності. Але наявність такої категорії є безсумнівною, так само як її вплив на процес перекладу і на результат. В ряді випадків мета перекладу виступає в ролі „прагматичного надзавдання”, що визначає і оцінку результатів процесу перекладу. Дуже часто ці результати оцінюються не тільки згідно відповідності оригіналу, скільки по тому, чи текст відповідає тим завданням, для рішення яких здійснювався переклад. Для визначення ступеня цієї відповідності В.Н. Комісаров запропонував термін „прагматична цінність” тексту перекладу, наполягаючи на тому, що „... на основі прагматичної цінності перекладу в деяких випадках можливо визнати адекватним той переклад, який не відповідає оригіналу” [4: 111].

Таким чином, реальна прагматика перекладу включає в себе і проблему відношення перекладача до своєї діяльності, його наміри, які він здійснює в процесі перекладу. При цьому виявляється подвійність акту перекладу, внаслідок чого, разом із орієнтацією на оригінал, перекладач може ставити перед собою мету, яка не має нічого спільного з тими завданнями, які ставилися в процесі створення оригіналу.

У ряді праць висувалося поняття „прагматичної адекватності перекладу”, критерієм якої має бути відповідність реакції Рецептора на оригінал та переклад, або рівність „комунікативного ефекту” текстів оригіналу і перекладу. Щодо цього В.Н. Комісаров зазначає, що „... прагматична адекватність перекладу оригіналу може розумітися як можливість отримувати однакою інформацію про прагматичну спрямованість відповідно з оригіналу та перекладу” [4: 116].

Хоча поняття „однаковий вплив” є мало інформативне, бо отримання однакової прагматичної інформації тексту не означає однаковий вплив, і неможливо бути впевненим, як реагували або мусили реагувати ті, хто сприймав оригінал.

Часто однакова реакція принципово неможлива, бо це люди іншої епохи – культури і т.п. Тому однаковість впливу текстів оригіналу і перекладу може трактуватися лише як отримання однакової оціночної інформації, яка міститься в текстах.

Література

1. Бархударов Л.С. Тетради переводчика. – Выпуск 10. – М.: Международные отношения, 1973. – 110 с.
2. Брандес О.П. Прагматика языка как переводческая проблема / Тетради переводчика. – Выпуск 16. – М.: Международные отношения, 1979. – 118 с.
3. Жлуктенко Ю.О. Проблеми адекватності перекладу / Теорія і практика перекладу. – Выпуск 6. – К.: Вища школа, 1981. – 94 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. Коптілов В.О. Художній переклад і культура мови / Теорія і практика перекладу. – Выпуск 6. – 1981. – 97 с.